

Кравець А.
студентка юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету.
Науковий керівник: д.ю.н., професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету
Дракохруст Т. В.

КРИЗА ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: ВИКЛИКИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Конституція України проголошує найвищою цінністю життя та гідність людини [1]. Водночас Закон України «Про правовий режим воєнного стану» закріплює, що під час війни допускаються лише тимчасові обмеження прав задля збереження безпеки суспільства, а повноваження конституційних інституцій — Президента, Верховної Ради, судів та Уповноваженого з прав людини — забороняється припиняти [2]. Це засвідчує: навіть в умовах надзвичайного стану конституційні інституції зобов'язані діяти для гарантування прав громадян.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) і міжнародне право прав людини діють паралельно в умовах збройних конфліктів. IV Женевська конвенція гарантує цивільним особам право на особисту повагу та захист від будь-якого насильства і залякування, суворо забороняючи тортури та нелюдське поводження [3]. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП) у ст. 4 допускає дерогацію прав лише «в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища», без дискримінації, і забороняє будь-які відступи від права на життя та заборони катувань (ст. 6, 7 МПГПП) [4]. Аналогічні обмеження містить ст. 15 Європейської конвенції з прав людини [5]. Таким чином, міжнародні норми вимагають від держав підтримання базових стандартів прав людини навіть у воєнний час.

Незважаючи на встановлені норми, збройні конфлікти супроводжуються масовими порушеннями. Російська збройна агресія проти України спричинила системні порушення фундаментальних прав: права на життя і безпеку, свободи пересування та вираження думок, права на освіту; зафіксовано масові катування та сексуальне насильство [6]. Грубо нехтуються норми МГП щодо військовополонених і цивільного населення. Утім, навіть держава-жертва агресії ризикує обмежити права власних громадян: в Україні владні обмеження виправдовуються необхідністю «збереження життів мільйонів українців», проте на практиці трапляються спорадичні порушення гарантованих Конституцією прав — цензура, обмеження свободи зібрань, затримки без належного судового процесу [7]. Правова невизначеність щодо меж допустимих обмежень створює підґрунтя для зловживань.

Порівняльний аналіз трьох сучасних конфліктів демонструє різні моделі конституційної реакції на кризу прав людини. В Україні (з 2022 р.) введення

воєнного стану суттєво розширило повноваження військових адміністрацій, однак Верховна Рада продовжує діяльність, а міжнародні структури (ООН, ЄСПЛ) наполягають на пропорційності введених обмежень [7; 8]. В Ізраїлі під час конфлікту в Газі (з 2023 р.) Верховний суд у березні 2025 року відхилив позов про розблокування гуманітарних поставок, визнавши відповідні вимоги «відносними», та фактично уникнув перегляду урядових рішень про припинення постачання електроенергії та їжі [9]. Це поставило під сумнів роль юстиції як гаранта прав в умовах війни. Натомість у вірмено-азербайджанському конфлікті (Нагірний Карабах, 2020) уряд Вірменії запровадив жорсткі обмеження свободи слова і зібрань та офіційно повідомив Раду Європи про тимчасову дерогацію ст. 10 і 11 ЄКПЛ [10]. Омбудсмен оскаржив обмеження в Конституційному суді, який призупинив їх дію; напередодні остаточного рішення уряд самостійно відкликав заборони, відновивши конституційні права опозиції [10]. Вірменський кейс наочно демонструє ефективність судового та омбудсменського нагляду як механізму стримування надмірних обмежень.

Збройні конфлікти суттєво загострюють кризу прав людини, ставлячи під сумнів основні принципи конституціоналізму. Міжнародні стандарти допускають дерогацію лише як виняток, проте реалії воєн засвідчують, що держави та агресори нерідко нехтують цими нормами. Єдина дієва протипага — конституційні інституції (парламент, суди, омбудсмени) та міжнародні органи, які мають наполягати на дотриманні прав і свобод навіть за надзвичайних обставин. Вирішення проблеми потребує комплексних дій: по-перше, чіткого законодавчого визначення меж допустимих дерогацій із обов'язковим публічним звітуванням перед парламентом; по-друге, посилення конституційного контролю над надзвичайними заходами; по-третє, суворішого застосування міжнародних механізмів відповідальності за воєнні злочини — зокрема через Міжнародний кримінальний суд та Міжнародний суд ООН. Лише за таких умов конституційна держава здатна зберегти демократичні цінності в екстремальних умовах війни.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.05.2026).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 10.05.2026).
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 10.05.2026).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 10.05.2026).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата

звернення: 10.05.2026).

6. Рижова А. Д. Проблеми порушення прав людини під час війни в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 107–110. URL: https://lsej.org.ua/12_2022/19.pdf (дата звернення: 11.05.2026).

7. Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/zahist-prav-lyudini-v-ukraini-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 11.05.2026).

8. Конституційний Суд України. Рішення у справах про обмеження прав в умовах воєнного стану. URL: <https://ccu.gov.ua> (дата звернення: 10.05.2026).

9. Israel's High Court of Justice rejects Gaza humanitarian aid petition. *Just Security*. 2025. URL: <https://www.justsecurity.org/109731/israel-court-rejects-gaza-aid-petition/> (дата звернення: 11.05.2026).

10. Armenia: Government lifts restrictions on assemblies and dissemination of information. *CSOMETER*. URL: <https://csometer.info/updates/armenia-government-lifts-restrictions-assemblies-and-dissemination-information> (дата звернення: 11.05.2026).